

Атантаев Актилек Турсункуловичтин 12.00.01 –укук жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет жөнүндөгү окуулардын тарыхы адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунуш кылынган “Диний нормалардын (шарияттын) кылмыш-жаза укугунун өнүгүүсүнө тийгизген таасири: тарыхый-уктук аспектилер” деп аталган темадагы диссертациясына расмий оппоненттин

ПИКИРИ

1. Изилдөө темасынын актуалдуулугу жана анын жалпы илимий жана жалпы мамлекеттик программалар менен болгон байланышы

Кылмыш-жаза укугу, жалпысынан алганда, укук системасы сыяктуу эле өзүнүн эволюциялык өнүгүү этаптарында узак тарыхый жолду басып өткөн жана өткөнкү тарых, азыркы учур жана келечектин ортолорунда кандайдыр байланыштын болору анык чындык. Кандай гана тармактагы изилдөө болбосун ал ошол илимдин тарыхына кайрылат, түрдүү мезгилдердеги ал илим тармагынын коомчулуктагы ордуна жана кызматына талдоо жүргүзүлөт.

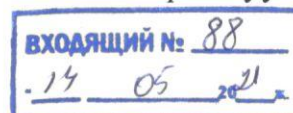
Союз мезгилинен бери, андан кийинки эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарында кылмыштуулукка каршы жүргүзүүдө карателдик (жазалоо) методу кеңири колдонулуп келген. Ал тургай, кылмыш боюнча ачылган ишти жабуу үчүн, кылмыштын бетин ачтык, кылмышкерди кармадык деп рапорт берүү үчүн кылмышка тиешеси жок жарандырдын камалып кетип жаткан учурлары да олуп турган.

Андан да жаманы, “результат-натыйжа” көрсөтүү максатында болбогон бир арзыбаган кылмыш үчүн жарандардын чоң мөөнөткө соттолуп кетип жаткан учурлары да жок эмес. Тилекке каршы, мындай жазалоо методу менен кылмыштуулуктун саны кыскарып кеткен жок, тескерисинче, күч жана сот органдарына болгон калктын ишеними кете баштаган.

Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон баштап эл арасындагы ислам дининин таасири күчөй баштады. Маселенин бардыгы, бул ишенимди жакшы жакка буруу, диндин жоболору жана талаптары аркылуу кылмыштуулуктун алдын алуу, дин кызматкерлеринин жалаң нагыз дин эрежелерин айтуу менен чектелбей, элди нравалык тазалыкка, туура жүрүм-турумга чакыруусунда.

Мусулман укук тартиптери, эрежелери жана жоболору дүйнөдөгү эң ири укуктук системалардын бири болуп саналат жана ал жер жүзүндөгү миллиардан ашуун мусулмандардын коомдук мамилелерине, укуктук аң-сезимдерине өз таасирин тийгизип келе жатат.

Мусулман укук маданияты жана саясаты азыркы эгемендүү Кыргызстандын коомдук турмушунда улам көбүрөөк актуалдуулукка ээ болууда. Жогоруда айтылгандай, шарият нормаларынын калк арасындагы таасири мурдагы Союз мезгилиндеги учурларга салыштырмалуу күчтүү

болууда. Канткенде жана кантип дин эрежелеринин расмий мыйзам талаптарын каршы келбеген элементтерин иштеп турган кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүүдө колдонууга болот деген маселелер күн тартибине коюлууда. Ички иштер органдарынын айрым кызматкерлерине караганда жергиликтүү имамдар дайыма эл менен карым-катышта болот жана алардын өсүп келе жаткан муундарга тийгизерлик таасирлери да күчтүү.

Бул жагдайлардан алып караганда, Атантаев Актилек Турсункулович изилдөө иштери үчүн коомубуздагы актуалдуу маселелердин бирин тандап алган. Анын бул диссертациялык изилдөөсү жогоруда аталган факторлорго ылайык теориялык жактан да, практикалык жактан да чоң мааниге ээ.

2. Диссертациялык иштерге коюлуучу “Окумуштуулук даражасын ыйгаруу тартиптери жөнүндө жобонун” чегиндеги илимий натыйжалар

1-натыйжа. Шарият нормаларыны негизинен диний жана үй-бүлөлүк маселелерди чечүү үчүн кызмат кылган, бирок да тараптардын макулдашуусу боюнча кылмыш иштерин кароого да катыша ала тургандыгы тууралуу фактылык материалдар келтирилген. Бирок, мусулман эрежелери расмий укуктук мыйзамдар сыяктуу такталып, беренелер менен берилбегендиги тууралуу мисалдар да келтирилген.

2-натыйжа. Диссертациялык иште азыркы мамлекеттик укук саясатка мыйзам талаптарына каршы келбеген шарият эрежелеринин жана талаптарын калктын мыйзамдуу укуктарын жана кызыкчылыктарын эске алуу менен пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү сунушталат. Мында исламдын дин катары мамлекеттик саясатка кийлигишүүсү эмес, диний талаптардын жардамы менен кылмыштуулуктун алдын алуу, ага каршы күрөш жүргүзүү маселелери баса белгиленет.

3-натыйжа. Мусулман укук тартиптеринин консервативдүүлүгүнө карабастан алардын ийкемдүүлүгү жана бул өзгөчөлүктөрү менен алардын ар кандай түйүндүү маселелерди чеберчилик менен чечүүгө жөндөмдүүлүгү тууралуу баса белгиленет.

4-натыйжа. Жабырлануучу тараптын ден-соолугуна жана өмүрүнө олуттуу коркунуч келтирилбегенде, олуттуу кылмыш жасалбаганда жана жалпы мамлекеттик маанидеги коркунучтар жаралбаганда жазаны айып пул төлөө менен алмаштыруунун жолдору сунушталган, мында жабырлануучуга келтирилген материалдык жана моралдык зыяндын орду толтурулган болот да, иш конфликтке барган тараптардын элдешүүсү менен бүтөт.

5-натыйжа. Диссертацияда шарият эрежелерин колдонуунун төмөнкүчө эки шартынын сакталуусу белгиленген:

Ббиринчиден, шарият эрежелерин колдонууда өтө этияттык талап кылынат жана алардын иштеп турган мыйзам талаптарына жооп бергендерине гана кайрылууга болот.

Экинчиден, тандалып алынган диний укуктук компоненттер мамлекеттин укуктук системасына каршы келбөөгө тийиш.

6-натыйжа. Кеңешүү, масилет кылуу, компромисске баруу,

жараштыруучу процедуралар, жазаны жеңилдетүү, кечиримдүүлүк (ислам дининин башкы принциптеринин бири - кечиримдүүлүк), сот өндүрүшүнүн ачык түрдө жүргүзүлүүсү сыяктуу мусулман укук тартиптеринин принциптерин Кыргыз Республикасынын укуктук системасында колдонуунун ыңгайлуу жолдору сунушталган. Кыргыз элинин байыртадан кеңешүүчүлүк, компромисске баруу, кечиримдүүлүк принциптери менен жашап келгендиги тууралуу фактылык материалдар иште кеңири берилген.

7-натыйжа. Кыргыз элинде расмий мыйзамдуулук орногонго чейинки колдонулуп келген улуттук укук эрежелер (мисалы, “таш менен урганды аш менен ур”, “алдына келсе атаңдын кунун кеч”, “битке өчөшүп көйнөгүңдү отко салба” ж.б.) менен диний жоболордун симбиозунун алгылыктууларын мамлекеттин укуктук системасына ылайыгына жараша пайдалануу тууралуу сунуштар келтирилген.

3. Диссертацияда берилген илимий натыйжалардын (илимий жоболордун), сунуштардын, корутундунун илимий негизделиши жана ынанымдуулугу

Диссертацияда берилген илимий-практикалык натыйжалар жана сунуштар далилдүү жана ынанымдуу, алардын илимий-практикалык жактан негизделиши жана ынанымдуулугу аргументтүү түрдө негизделген.

1-натыйжа. Шарият эрежелери менен улуттук укуктук эрежелердин жана элдик салттардын байыртадан эле бири-бирин толуктап-тактап колдонулуп келгендиги жана алардын да алгылыктуу жактары арбын жана алардын айрымдар азыркы мезгил талаптарына толуктоолорду жана өзгөртүүлөрдү киргизүү менен колдонууга ылайык экендиги тууралуу фактылык материалдар жана мисалдар келтирилген.

2-натыйжа. Диссертациялык иште динге аң-сезимдүү түрдө мамиле жасоо аркылуу кылмыштуулуктун алдын алуунун, өспүрүмдөр кылмыштуулугун кыскартуунун негиздүү сунуштары келтирилген. Автор азыр чоңдорго караганда балдардын жана жаштардын мечиттерге каттоосу күч алып жаткандыгына байланыштуу алардын күмөндүү диний уюмдарга тартылып кетүүсүнүн алдын алуунун механизмдерин иштеп чыккан.

3-натыйжа. Тарыхый укуктук тажырыйбаларды изилдөөгө алуу жана аларга таянуу аркылуу ата-мекендик кылмыш-жаза мыйзамдары талдоого алынган жана бул багытта күч структураларында реформа жүргүзүү боюнча практикалык сунуштар келтирилген.

4-натыйжа. Шарият нормаларынын кылмыштуулуктун алдын алуудагы, ага каршы күрөш жүргүзүүдөгү жана кылмыштуулукту кыскартуудагы орду жана кызматы тууралуу аргументтүү пикирлер айтылган.

5-натыйжа. Диссертацияда берилген илимий натыйжалар жана жоболор турмуштан алынган практикалык мисалдар аркылуу негизделген. Диний эрежелер, жоопкерчиликтер жана талаптар тууралуу илимий изилдөөлөрдө берилген критерийлер аркылуу диссертациялык иштин темасы, максаты жана милдеттери такталган.

6-натыйжа. Дин эрежелерин, улуттук укуктук жоболорду жана мыйзамдык актыларды өз ара жуурулуштуруу аркылуу кылмыштуулуктун алдын алуу маселелерин жакшыртуунун жолдору аргументтүү түрдө негизделген.

7-натыйжа. Чырлашкан жана конфликтке барган тараптарды элдештирүүгө жетишүүдөгү ыңгайлуу механизм катары кызмат кылган шарият принциптеринин жана улуттук укуктук эрежелердин өзгөчөлүктөрүн деталдуу түрдө аргументтештирилген жана аны азыркы сот өндүрүштөрүндө ыгы менен пайдалануунун жолдору сунушталган.

4.Диссертацияда берилген илимий натыйжалардын (илимий жоболордун), сунуштардын жана корутундулардын жаңычылдык даражасы

1-натыйжа - Атантаев А.Т. Кыргызстандын илим тармагында биринчилерден болуп шарият эрежелеринин позитивдүү элементтерин мамлекеттик укук саясатында колдонуу жолдорун иштеп чыккан жана сунуштаган.

2-натыйжа – мусулман укуктук эрежелерине, жоболоруна жана алардын азыркы кыргыз коомчулугундагы ордуна терең жана ар тараптуу мүнөздөмө берилген.

3-натыйжа - жакынкы жана алыскы чет мамлекеттердин окумуштууларынын пикирлерин жана шарият эрежелерин анализге алуу менен жазаны жеңилдетүү же аны башка бир жеңилдетилген түрлөрү менен алмаштыруунун жолдору иштелип чыккан жана алар тиешелүү кызматтарга сунуш кылынган.

4-натыйжа – шарият эрежелеринин элдик укуктук эрежелер менен биргеликте кылмыштуулуктун алдын алуудагы жана кылмыштуулукка каршы күрөш жүргүзүүдөгү кызматы тереңдете жана ар тараптуу изилдөөгө алынган.

5-натыйжа - Позитивдик мусулман укук тартиптерин азыркы кылмыш-жаза укуктук системасында орду менен колдонуунун механизмдери иштелип чыккан.

6-натыйжа - диний эрежелердин жана жоболордун Кыргызстандын укук системасында колдонулушу боюнча алдын ала анализдер жүргүзүлгөн.

7-натыйжа - өткөөл курактагы балдардын динге биротоло кызыгып кетүүсү боюнча сактанган ойлор айтылган жана бул кызыгууну өспүрүмдөр кылмыштуулугун токтотуу багытына буруу боюнча аргументтүү ойлор айтылган.

5. Диссертациялык иштин алдына коюлган актуалдуу проблемаларды жана теориялык-практикалык милдеттерди чечүүдөгү изилдөө иштеринде алынган натыйжалардын ички биримдигин баалоо

Изилдөө ишинде алынган натыйжалар жана жоболор, логикалык жактан так иштелип чыккан, бир бүтүндүккө айланган жана жыйынтыкталган жана алардын бардыгы изденип изилдөөчүнүн Кыргыз Республикасынын

юримика илимине жекече салым кошо алгандыгын дагы бир жолу күбөлөндүрүп турат. Сунуш кылынган теориялык жоболор аргументтешкен жана жыйналган материалдарга талдоо жүргүзүү аркылуу негизделген, бул жоболордун жана натыйжалардын келечекте колдонулушу өлкөбүздүн укуктук системасын чындоого жана аны андан ары өркүндөтүүгө өз салымын кошо алат деп жыйынтык чыгарууга бизге мүмкүнчүлүк берет.

6. Диссертацияда берилген натыйжалардын жана сунуштардын иштелип чыгышындагы автордун жекече демилгелери жана аракеттери

А.Т.Атантаев тарабынан алынган натыйжалар жана республикабыздагы укук системасын жакшыртуудагы анын сунуштары жогорку илимий жана практикалык маанилүүлүккө ээ. Изденип изилдөөчү тарабынан көтөрүлгөн маселелер мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы багытында илим тармагынын өнүгүшүнө өз салымын кошо алат деген ишеничтебиз. Диссертант тарабынан иштелип чыккан практикалык сунуштар улуттук кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүүгө багытталган жана алар юридикалык окуу жайларынын студенттери, укук коргоо органдарынын кызматкерлери үчүн зарыл илимий-практикалык материал боло алат.

7. Алынган натыйжалардын юридика багытындагы актуалдуу проблемаларды, теориялык жана прикладдык милдеттерди чечүүдөгү кызматы

Изилдөөчү өзү изилдөөгө алуу үчүн тандап алган багыттагы илимий-теориялык жана прикладдык аспектилерге тиешелүү болгон маселелерге чоң жоопкерчилик менен мамиле жасаган. Ал изилдөө иштеринде элибиздин өткөнкү укуктук тажырыйбаларына кайрылган, юридикалык илимий-аналитикалык адабияттар менен таанышкан жана аларда берилген көз караштарга, статистикалык, нормативдик-укуктук маалыматтарга анализ жасаган.

Аткарылган диссертациялык жумуш укук жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет жөнүндөгү окуулардын тарыхы адистигине толугу менен туура келет жана юридикалык окуу жайларынын студенттери үчүн колдонууга ээ боло алат.

8. Диссертацияда берилген жоболордун, практикалык сунуштардын жана корутундулардын жарык көрүүсү

Диссертациялык изилдөөнүн материалдары боюнча илимий-практикалык конференцияларда, тегерек столдордо, расмий жолугушууларда докладдар окулду жана алар сегиз илимий басылмаларда жарык көрдү.

1. **Атантаев, А.Т.** Шариат - как регулятор общественных отношений. [Текст]/ А.Т. Атантаев // Социальные и гуманитарные науки. Бишкек, 2009. - №5-6. – 102-104-беттер.

2. **Атантаев, А.Т.** Ислам дининде Аль-Худуд (укук бузбоонун эрежелери). [Текст]/ А.Т. Атантаев // Вестник ОшГУ. -2010. – 204-207-беттер.

3. **Атантаев, А.Т.** О квалификации противоправных деяний в обычном праве. Кыргызов. [Текст]/ А.Т. Атантаев // Евразийский юридический журнал. - 2019. - №9. – 53-56-беттер.

4. **Атантаев, А.Т.** Преступления и другие деяния, признаваемые преступлениями по шариату. [Текст]/ А.Т. Атантаев //«Евразийское Научное Объединение».- № 4 (62).- Апрель, 2020. – 182-184-беттер.

5. **Атантаев, А.Т.** О политике царизма в сфере уголовного права в Кыргызстане. [Текст]/ А.Т. Атантаев// Вестник Ошского государственного университета. – Ош, 2020. – 178-183-беттер.

6. **Атантаев, А.Т.** Об эволюции развития кыргызского обычного права. [Текст]/А.Т. Атантаев //«Евразийское Научное Объединение». - № 9 (67). - Сентябрь, 2020. – 255-257-беттер.

7. **Атантаев, А.Т.** Судопроизводство по обычному праву кыргызов и влияние мусульманского права Шариата. [Текст]/А.Т. Атантаев //«Евразийское Научное Объединение». - № 9 (67). - Сентябрь, 2020. – 257-259-беттер.

8. **Атантаев, А.Т.** О понятиях преступления и проступка по обычному праву кыргызов. [Текст]/А.Т. Атантаев //«Евразийское Научное Объединение». - №10 (68). - Октябрь, 2020. – 343-346-беттер.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келүүсү

Атантаев Актилек Токтосуновичтин “Диний нормалардын (шариаттын) кылмыш-жаза укугунун өнүгүүсүнө тийгизген таасири: тарыхый-уктук аспектилер” деп аталган темадагы диссертациясынын авторефераты менен диссертацияны өз ара салыштыруу аркылуу алар мазмуну боюнча бири-бирине толугу менен дал келерлигин аныктадык. Диссертациянын структуралык элементтери (киришүү, бөлүмдөрү, чака бөлүмчөлөрү, корутунду), негизги жоболору жана рекомендациялары авторефератта толугу менен чагылдырылган.

10. Диссертациянын мазмуну жана жабдылышы боюнча айрым кемчиликтер

Иште диссертациянын сапатына таасирин тийгизе аларлык эмес деңгээлдеги айрым кемчиликтер да кездешет.

1. Автор тандап алган темасынын олуттуулугуна байланыштуу практикалык аспектилерге жана укук маселериндеги элдик тажырыйбаларга көбүрөөк токтолууга тийиш эле. Диссертациянын темасындагы эң эле актуалдуу маселелердин бири диний нормалардын учурдагы жана келечектеги мамлекеттик укук саясатында колдонулуу мүмкүнчүлүгү жана мына ошондуктан ислам эрежелердин оң-тескери жактары жетшерлик деңгээлде талдоого алынган эмес.

2. Кылмыштуулуктун алдын алууда жана ага каршы күрөш жүргүзүүдө диний эрежелер менен расмий укуктук эрежелердин биргелешип аракетке келүүсү тууралуу башка мамлекеттерде кандай иштер жүргүзүлүп жакандыгы тууралуу иликтөө жүргүзүү зарыл.

3. Илимде ар кандай маселе такташтырылууга жана жыйынтыкталууга тийиш, мына ошондуктан изилдөөгө алынган ар бир маселенин жыйынтыкталуусуна көңүл буруу зарыл.

Жогоруда келтирилген кемчиликтер диссертациялык иштин сапатына жана деңгээлине доо келтире албайт жана иш илимий көз караштан алып караганда жогорку деңгээлде аткарылган жана диссертацияга коюлуучу бардык талаптарга жооп берет. Автор мындан кийинки илимий иштеринде биз айткан сунуштарды эске алат деген ишеничтебиз.

11. Диссертациянын “Окумуштуулук даражаны ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү жобонун” талаптарын туура келүүсү

Диссертациялык изилдөө мазмуну, келтирилген жоболордун жана натыйжалардын негиздүүлүгү, ынанымдуулугу жана жаңычылдыгы, укук тануу илимдериндеги алган багыты жана максат, милдеттери боюнча 2012-жыл 22-августтагы №578 Кыргыз Республикасынын жогорку аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаны ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү жобосунун” талаптарына толугу менен жооп берет

Жогоруда келтирилген пикирлерден улам изденип изилдөөчү Атантаев Актилек Турсункулович 12.00.01 –укук жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет жөнүндөгү окуулардын тарыхы адистиги боюнча ага юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу деп корутунду чыгарууга болот.

**Расмий оппонент,
Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин
Төрагасынын кенешчиси,**

**юридика илимдеринин кандидаты,
К.Ш. Токтомаматов атындагы эл аралык
университетинин профессору:**

Б.О. Мажитов

**Б.О. Мажитовдун
колтамгасын күбөлөндүрөм:**

**Мамлекеттик кызмат жана кадр
иштери бөлүмүнүн эксперти:**

Р. Сатыбалдиева